

Лук'яненко О. В. *Перехрестя «мови» та «языка»: мовне питання у педінститутах УРСР часів «відлиги* / Лук'яненко Олександр Вікторович // *Materiály VIII mezinárodní vědecko - praktická konference «Aplikované vědecké novinky - 2012».* - Díl 4. *Právní vědy. Historie: Praha. Publishing House «Education and Science» s.r.o. – S.64-67.*

**Лук'яненко Олександр Вікторович**

*Полтавський національний педагогічний університету ім. В. Г. Короленка*

## **Перехрестя «мови» та «языка»: мовне питання у педінститутах УРСР часів «відлиги**

Мову, якою спілкується людина, визначають різні фактори. Однією з умов появи мовного питання у педінститутах УРСР доби «відлиги» ми визначили етносоціальну неоднорідність вищої педагогічної школи. У дослідженні цього явища ми вдалися до методу вибіркової статистики. В основі лежав щільний аналіз 611 особових справ викладачів Полтавського педінституту, підтвержений аналізом відповідних документів Львівського, Дніпропетровського та Дрогобицького вишів, звітів Житомирського, Кам'янець-Подільського, Київського та інших педінститутів УРСР.

Опрацювавши значну кількість документів, маємо наступну картину. За досліджуваний нами період з 1953 по 1964 рр. російською як мовою повсякденного спілкування послуговувались 355 співробітників вишу (58%), у той час як українська була у вжитку 256 їхніх колег (42%). З поданого числа і чоловіки (61%), і жінки (55%) виявляли більшу любов до російської мови, аніж до мови титульного народу УРСР.

### **Домінуюча мова у ПДПІ відповідно до статі співробітників**

■ Українська ■ Російська

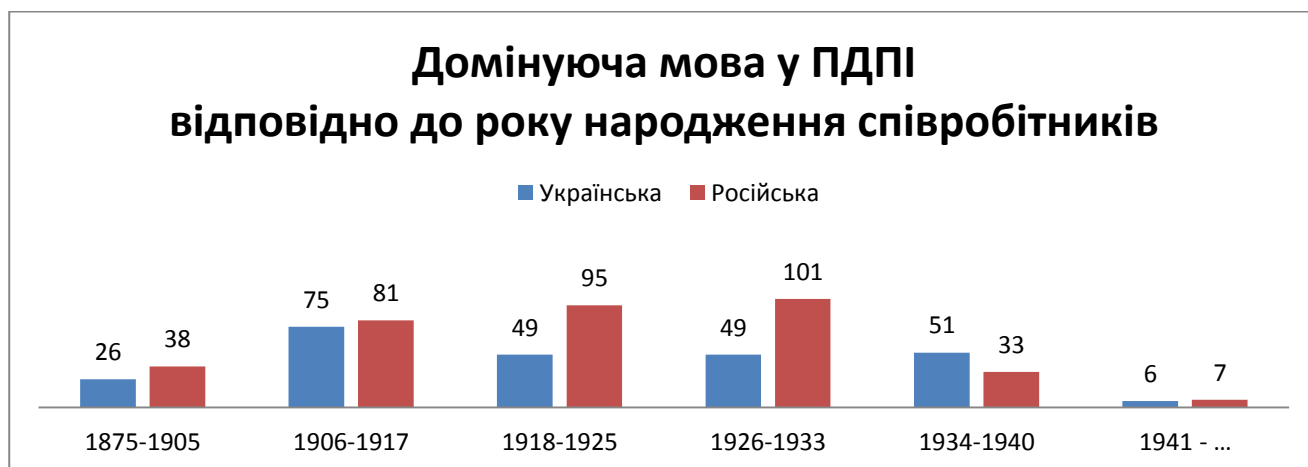


Наступним критерієм у визначенні домінуючої мови був рік народження людини. Умови розвитку української мови залежали здебільшого від внутрішньополітичних та геополітичних факторів. Більшість із них прив'язані до років часом сумними, часом героїчними датами. Саме тому люди, народжені після подібних переломних моментів, волею історії втягнуті у те середовище, яке виплекали політика, культура, релігія та мистецтво у конкретно-історичний період. Тому й домінантна мова у людей, народжених у різні періоди різнитиметься. Ми спробували подивитися, чи існувала паралель між визначеними нами датами з історії України і мовою, якою ці люди послуговуватимуться у дорослому житті. Наша періодизація багато у чому збігається із хронологією утворення мовного питання в Україні, що її наводить Ю. Шаповал [1].

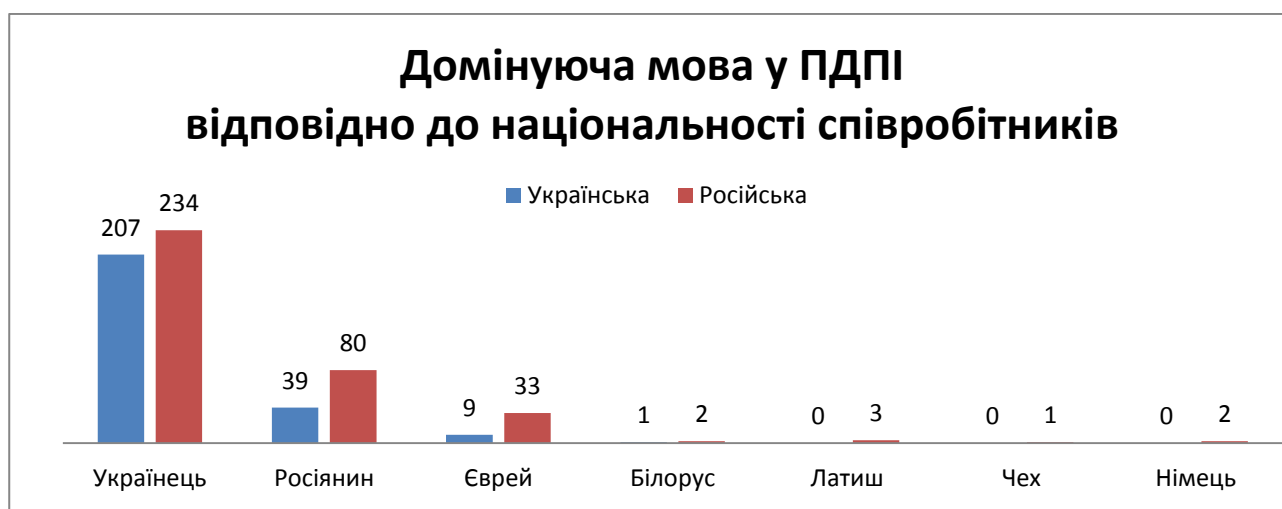
Найстарші працівники педінституту, окремим з яких на час початку десталінізації виповнилося 78 років, у своїй більшості користувалися російською мовою (59%, 38 осіб). Напевне, взнаки давався період становлення їхньої особистості в імперській Росії. Найбільше викладачів та співробітників вишу народилися у період з 1906 по 1917 р. (26%, 156 працівників). З їхнього числа 52% (81 осіб) спілкувалися російською у повсякденному житті та на робочому місці. Доволі цікаві цифри з'являються під час дослідження народжених у третій період, пов'язаний з добою української революції. Зі 139 «дітей буремних років» лише 34% (49 викладачів) мали українську за рідну, інші ж 66% (95 осіб) говорили мовою «старшого брата».

Доба українізації також не принесла зростання україномовного населення. Напевне, взнаки далися наслідки голодомору та подальшого наступу на скрипниківщину [2]: мовою Кобзаря користувалися 33% педагогів (49 осіб) проти 67% (101 співробітник) російськомовного штату цього ж віку. Думаємо, вовча хватка сталінізму була послаблена війною з Німеччиною: перший і єдиний «реванш» української мови у масі співробітників помітний лише у народжених з 1934 по 1940 р. 3-поміж них 61% (51 особа) мали українську мову за домінуючу. Одначе, більшість з них прийшла на роботу до вишу 23-літніми

асистентами та лаборантами уже під кінець епохи Хрущова. І свою мовну приналежність їм доведеться чи то виборювати, чи то губити у роки «брежнєвського застою».



Визначившись із залежністю вибору мови спілкування від статі та року народження, ми вдалися до пошуку відповіді на питання: чи всі українці, які заявляли себе українцем за походженням, обирали українську мову для ведення документації та спілкування? Виявилось, що з 441 працівника вишу, які ідентифікували себе українцями, лише 207 (50%) вдавалися до вжитку мови своєї національності. Це високий показник для УРСР, де україномовними у 1955 р себе визнавали лише 9,7% науково-педагогічної інтелігенції [3]. Цікаво, що 33% росіян (39 осіб), проживаючи в УРСР і працюючи в українському виші, користувалися українською мовою.



Одні якщо не писали українською, як В. Ночовкін [4], то принаймні повідомляли, що читають та перекладають українською, не володіючи нею як

розмовною мовою, як то робив В. Коротких з кафедри основ виробництва [5]. Стовідсотковими російськомовними викладачами були німці, чехи та латиші. З трьох білорусів лише один, старший викладач кафедри основ виробництва М. Давидович, без проблем писав і говорив українською мовою [6]. Що ж до євреїв, то 79% з них послуговувались у роботі мовою Пушкіна. Такі ж тенденції демонстрували викладачі і в інших вишах УРСР. До прикладу, у Сумах саме представники єврейської національності були останніми, кого вишу намагався «примусити» перейти на українську мову викладання 1957 р. [7] Загалом, євреї дуже рідко писали українською. Серед числа цього прикметного винятку – М. Гардашніков, доцент кафедри математики [8] та викладач фізики М. Гейдельберг [9].

Отже, ступінь «україномовності» викладачів багато у чому залежав не від того, «коли» і «ким» вони народилися.

#### **Список використаних джерел та літератури:**

1. Шаповал Ю. І. Мовна ситуація в Україні : історія й сучасний стан [Електронний ресурс] // Режим доступу до статті : <http://memorial.kiev.ua/genocyd-ukrajinciv/duhovnyj-i-kultunyj-genocyd/780-dodatok-do-vidkrytogo-lysta-mizhnarodnij-gromadskosti.html>
2. Єфименко Г. Ставлення владних структур до розвитку національних мов у радянській Україні 1930-х років / / Мовні конфлікти і гармонізація суспільства : Матеріали наукової конференції. – К. : «Київський університет», 2002. – С.179-185
3. Прохоренко О. А. Динаміка кількісних і якісних характеристик науково-педагогічної інтелігенції УРСР (1945-1955 рр.) / / Україна. ХХ століття: культура, ідеологія, політика. Збірник статей. Випуск 10 : Хрущовська «відлига» : передумови, реалії, наслідки. – К. : Ніка-Центр, 2006. –С.197.
4. Архів Полтавського національного педуніверситету (далі – АПНПУ), ф.2, оп. Н, спр. Ночовкін Віктор Юхимович, арк.1.
5. Там само, оп. К, спр. Коротких Володимир Огейович, арк.3.
6. Там само, оп. Д-1, спр. Давидович Микола Степанович, арк.3.

7. Держархів Сумської області, ф.Р-2817, оп.3, спр.201, арк.10.
8. АПНПУ, ф.2, оп. Г-2, спр. Гардашніков Міна Файвелевич, арк1.
9. Там само, спр. Гейдельберг Марк Борисович, арк.1.